

УДК 37.014.543 (477)

НИЖНИК В.М., РИЖА Т.В.

Хмельницький національний університет

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ВИЩИХ
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ**

Розглянуто наукові підходи щодо визначення та забезпечення економічного розвитку вищих навчальних закладів. Виділено характерні ознаки, які є визначальними для економічного розвитку вищих навчальних закладів. Надано пропозиції щодо визначення сутності поняття «економічний розвиток вищого навчального закладу».

Ключові слова: вищий навчальний заклад, інтереси суспільства, розвиток, економічний розвиток.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві динаміку соціально-економічного розвитку країни значною мірою визначає вища освіта.

Розвиток вищої освіти залежить від забезпечення відповідними фінансовими ресурсами, які сьогодні в силу багатьох причин не є достатніми. Нинішнє фінансове забезпечення вищих навчальних закладів (ВНЗ) повною мірою не задовольняє існуючих потреб, не сприяє ефективному функціонуванню та розвитку вищих навчальних закладів. Розуміння сутності поняття «економічний розвиток вищого навчального закладу», виділення характерних ознак та проблем економічного розвитку вищих навчальних закладів є необхідною передумовою подальших перетворень в освітній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток освітньої галузі в цілому та вищого навчального закладу (ВНЗ) як важливого елемента системи вищої освіти, активно досліджується вітчизняними і зарубіжними науковцями: економістами, освітянами, істориками, представниками юридичної науки, фахівцями з державного управління. Різноманіття думок та поглядів свідчить про наявність дискусії, спрямованої на пошук дієвого напрямку розвитку вітчизняної вищої школи, побудову ефективного механізму управління системою освіти, що сприятиме реалізації освітніх реформ, подоланню існуючих проблем навчальних закладів і досягненню рівня економічного розвитку провідних університетів світу. Зазначимо, що проблеми економіки вищої освіти розглядались в роботах Р.Ю.Кігеля, О.О. Романовського, Т.М. Боголіб, Н.І. Верхоглядової, О.М. Чередниченко, Т.М. Кондрашової, М.І. Гончаренко та ін. Проте, на сьогодні існує об'єктивна необхідність здійснення подальших наукових розвідок в сфері економічного розвитку закладів освіти, що сприятиме розвитку освітньої сфери в цілому.

Формулювання завдання статті. Дослідження наукових підходів щодо визначення та забезпечення економічного розвитку вищих навчальних закладів зумовлює постановку такого завдання: виділити характерні ознаки, які є визначальними для економічного розвитку ВНЗ, а також визначити суть понять «економічний розвиток вищого навчального закладу».

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Необхідною складовою у реалізації основної мети діяльності освітніх закладів – якісному задоволенні суспільних потреб в освіті через надання освітніх послуг – є їх економічний розвиток. Існує необхідність визначити суть понять «економічний розвиток» в цілому та «економічний розвиток вищого навчального закладу». В основі даної категорії закладено поняття «розвиток», обґрунтування якого знайшло відображення в філософському, суспільствознавчому та природничому аспектах. В сучасній енциклопедичній літературі розвиток розглядається як незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. В економічній енциклопедії за редакцією С.В. Мочерного розвиток розглядається як «...спрямовані та закономірні зміни матеріальних та нематеріальних об'єктів, які мають незворотний характер, внаслідок чого відбувається перехід від менш розвинених форм таких об'єктів до більш розвинених» [1, с. 274]. Наявність всіх трьох зазначених властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін. Незворотність розвитку обумовлюється змінами зовнішнього середовища, спрямованість характеризується результатом дії внутрішнього середовища (формування мети розвитку), а закономірність відображає засоби і способи поведінки об'єкта в залежності від впливу зовнішнього середовища на досягнення поставленої мети розвитку.

Розвиток як спрямована, закономірна зміна призводить до виникнення нового якісного стану об'єкта (складу або структури) [2, с. 598]. Процес розвитку за силою та змістовими аспектами трансформацій виражається в еволюційній та в революційній формах. Еволюційний процес розвитку характеризується плавними кількісними і якісними перетвореннями елементів системи без кардинальних змін складу і структури. Наближення до точки революційного розвитку призводить до втрати цих властивостей і підвищує готовність до істотних якісних трансформацій.

З точки зору філософського підходу вирізняють три основних тлумачення розвитку: 1) розвиток – як збільшення і зменшення; 2) розвиток – як перехід можливості в дійсність, як розуміння руху взагалі; 3) розвиток – як виникнення нового, втіленням чого можуть бути численні концепції прогресу [3, с. 555].

Розвиток, безумовно, не можна ототожнювати з прогресом, оскільки він буває як прогресивний, так і регресивний. На нашу думку, невірно ототожнювати розвиток з еволюцією. Ми погоджуємось із думкою

Ю.С. Погорелова, що «...еволюція характеризує тільки один із можливих типів розвитку – певні поступові зміни, а існують й трансформістські зміни, тобто поняття розвитку є ширшим» [4, с. 76.].

Поняття розвитку, як філософської категорії, вживається для визначення переходу від одного стану до іншого, тобто поступального руху. Водночас рух є більш широким поняттям, яке включає поняття розвитку.

Розвиток в цілому являє собою нескінчений рух по висхідній спіралі від простих систем до складних, більш організованих. Істотною характеристикою процесів розвитку становить час, а саме будь-який розвиток здійснюється в реальному часі; тільки час виявляє спрямованість розвитку.

У науковій літературі зустрічаються випадки ототожнення поняття «розвиток» з поняттям «зростання». За походженням термін «зростання» близький поняттю «розвиток», але останній є ширший за змістом, охоплює усю сукупність кількісних та якісних змін, які окреслюють зв'язки між різними явищами. Б.А. Грушін, розглядаючи сутність поняття «розвиток», зазначає, що процес розвитку охоплює лише ті зміни об'єкта, які пов'язані з перетвореннями у внутрішній системній будові об'єкта, в його якісній структурі, що створює сукупність елементів, відносин та зв'язків. Тому розвиток є ознакою лише тих об'єктів, які мають системну будову [5, с. 397].

У економічній науці поняттю розвитку на макро- та мікроекономічному рівнях приділяється чималий інтерес. Виникнення теорії розвитку на мікрорівні пов'язують з еволюційною економічною теорією. Її засновник, австрійський та американський економіст Йозеф Алоїз Шумпетер розглядав розвиток як складний процес взаємодії позитивних і негативних факторів, ринкових та неринкових сил, результатом якого є поява нового, невідомого раніше, або, інакше кажучи, інновація. Кількісні виміри розвитку змінилися якісними проявами – появою нової якості економічних інтересів. У подальшому еволюційна економічна теорія розвивалась, заперечуючи екстенсивний тип господарювання, що загостило потребу розглядати розвиток як реорганізацію і переорієнтацію всієї соціально-економічної системи для задоволення суспільних потреб в умовах обмеженості природних ресурсів.

Поняття розвитку і сьогодні залишається одним з найважливіших понять сучасної економіки. Значна кількість наукових праць, присвячених розвитку суб'єктів господарювання на мікрорівні, спрямована на дослідження процесів розвитку підприємств як фактора підвищення їх конкурентоспроможності. Зазначимо, що сьогодні проблеми розвитку вищої освіти та вищих навчальних закладів, як її елементів, є предметом активних обговорень та потребують ґрунтовного дослідження. Сучасні науковці підкреслюють актуальність і доцільність розробки та впровадження нових механізмів управління у забезпеченні розвитку вищих навчальних закладів [6, 7, 8, 9].

Проблеми економічного розвитку державних вищих навчальних закладів (ВНЗ) спричинені: нестабільністю зовнішнього середовища функціонування; включенням вищої освіти в ринкові відносини та посиленням конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг; підвищення вимог до ВНЗ з боку споживачів послуг; необхідністю залучення додаткових джерел фінансування та надання додаткових платних послуг за умов дефіциту фінансових ресурсів; недостатнім рівнем автономії ВНЗ у здійсненні фінансово-економічної діяльності та підвищенні відповідальності керівництва за результати діяльності.

Сьогодні розвиток державних ВНЗ відбувається в складних умовах компромісного прийняття рішень із урахуванням інтересів різних організацій, громадськості, держави. Інтереси як усвідомлені потреби існування різних суб'єктів господарювання, є головною рушійною силою економічного розвитку. Економічний інтерес – це реальний, зумовлений відносинами власності та принципом економічної вигоди мотив і стимул соціальних дій щодо задоволення індивідуальних потреб динамічних систем.

Економічні інтереси за суб'єктами їх реалізації класифікуються як державні, групові та особисті. Держава через діяльність ВНЗ забезпечує реалізацію власних інтересів: підтримку міжнародної конкурентоздатності країни; задоволення потреб її економічного та соціального розвитку; розробку та впровадження наукових ідей та цінностей; збереження прогресивних принципів освіти; раціональне використання бюджетних коштів; збільшення надходжень до бюджетів від здійснення фінансово-господарської діяльності; формування трудового потенціалу країни; вивчення економічних, соціальних та інших проблем державного та регіонального розвитку з метою їх вирішення; підвищення інтелектуального рівня суспільства, соціально-культурного розвитку молоді, формування відповідальних, освічених та активних громадян.

Груповий інтерес проявляється як сукупність однорідних приватних інтересів, носіями яких є споживачі (підприємства, установи, організації щодо задоволення потреб в підготовці кадрів та студенти, їх сім'ї щодо задоволення особистих потреб); постачальники (в контексті можливості налагодження взаємовигідних економічних відносин); трудові колективи, зацікавлені у фінансовій стабільності та соціальному захисті. Останні взаємопов'язані з особистими інтересами щодо отримання доходів, можливістю самореалізації, службового і наукового зростання кожного працівника.

Інтереси споживача отримати освітні послуги належної якості і за прийнятною ціною вимагають від керівництва ВНЗ впроваджувати нові технології, засоби виробництва, наймати кваліфіковану робочу силу, знаходити шляхи скорочення витрат, розвитку матеріально-технічної бази тощо. Таким чином реалізуються не лише особисті інтереси споживача, а й інтереси

працівників навчального закладу і суспільний інтерес загалом. Місце вищого навчального закладу в системі інтересів суспільства представлено на рис. 1.

Розвиток вищого навчального закладу в цілому забезпечується через: розвиток навчального та виховного процесу, наукової та науково-дослідної роботи, організаційний, економічний, соціальний, кадровий, техніко-технологічний, міжнародного співробітництва. Основою для будь-яких перетворень, на нашу думку, є економічна складова.

Рис. 1. Вищий навчальний заклад в системі інтересів суспільства*

* – складено авторами

В науковій літературі відсутнє однозначне формулювання поняття «економічний розвиток вищого навчального закладу». На нашу думку, доречно визначити дане поняття, ґрунтуючись на сутності і змісті поняття «економічний розвиток».

Узагальнюючи наукові підходи щодо сутності поняття економічного розвитку, виділимо характерні ознаки, які, на нашу думку, є визначальними для економічного розвитку ВНЗ:

1. Основною метою навчального закладу є якісне задоволення потреб в освіті шляхом надання освітніх послуг та підготовки фахівців вищої кваліфікації. В процесі реалізації поставленої мети елементи внутрішнього та зовнішнього середовища ВНЗ знаходяться в постійному взаємозв'язку, будь-які зміни одного з елементів неминуче впливають на інші елементи, що відображаються на функціонуванні системи в цілому.

Таким чином, основою розвитку ВНЗ, як відкритої соціально-економічної системи є внутрішні протиріччя та тенденції, зумовлені об'єктивною потребою їхнього подолання та формування здатності чинити опір дестабілізуючому впливу зовнішнього середовища.

2. Запорукою економічного розвитку є зміни, за допомогою яких досягаються ефективніші умови функціонування, якісно змінюється внутрішня структура управління.

3. Часовий фактор, тобто зорієнтованість розвитку на довгострокову перспективу, що в повній мірі дозволяє відобразити процес життєдіяльності навчального закладу.

4. Оцінка економічного розвитку проводиться відповідно до показників, що характеризують якісні та кількісні зміни в економічних процесах. Зміни носять незворотний, закономірний і спрямований характер, відповідають причинно-наслідковим зв'язкам та підпорядковані досягненню загальної мети розвитку ВНЗ.

Пропонуємо економічний розвиток вищого навчального закладу розглядати як процеси кількісних та якісних змін економічного стану в довготривалому періоді, які відбуваються під впливом взаємодії економічних інтересів, що мінімізують вплив негативних факторів, обумовлюють рівень і динаміку економічних показників та зорієнтовані на досягнення поставленої мети. Таким чином, результативні показники, що досягаються за рахунок зміни факторних показників діяльності, забезпечать розвиток усіх функціональних підсистем ВНЗ, сприятимуть підвищенню іміджу, авторитету та репутації ВНЗ. На нашу думку, економічний розвиток слід розглядати як зміну кількісних параметрів, їх якісних характеристик та взаємозв'язків.

Висновки. Економічний розвиток забезпечує досягнення основної мети діяльності навчального закладу. Рушійною силою економічного розвитку є

інтереси як усвідомлені потреби різних суб'єктів господарювання. Розглянуто наукові підходи щодо розуміння поняття «економічний розвиток», а також виділено ряд характерних для ознак, що є характерними для економічного розвитку вищих навчальних закладів.

Список використаної літератури

1. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т. [Текст] / [за ред. С. В. Мочерного]. – Львів : Світ, 2005–2006. – Т. 2. – 2006. – 568 с.
2. Новый иллюстрированный энциклопедический словарь [Текст] / [под ред. В. И. Бородулина, А. П. Горкина, А. А. Гусева, Н. М. Ланда и др.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 2003. – 912 с.
3. Философский энциклопедический словарь / [ред. кол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др.]. – [2-е изд.] [Текст]. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 815с.
4. Погорелов Ю. С. Развитие предприятия: понятия та види [Електронний ресурс] / Ю. С. Погорелов. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/articles/Kultnar/knp88/knp88_75-81.pdf, с. 76.
5. Новая финансовая энциклопедия : в 4 т. [Текст] / [науч.-ред. совет: В. С. Степин (председатель) и др.]. – М. : Мысль, 2000-2001. – Т. 3. – 2001. – 693 с.
6. Мещанінов О. П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні : [монографія] [Текст] / Мещанінов О. П. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 460 с.
7. Мещанінов О. П. Університетська автономія для сталого розвитку Чорноморського регіону [Електронний ресурс] / О. П. Мещанінов. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2010/136-123-1.pdf>.
8. Пузанков Д. В. Стратегический менеджмент – ключ к динамическому развитию современного вуза / Д. В. Пузанков // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 4. – С. 20–26.
9. Яришко О. В. Фінансове управління вищими навчальними закладами І–ІІ рівня акредитації [Текст]: дис. ... канд. екон. наук : 08.04.01 / Яришко О. В. – Запоріжжя, 2005. – 230 с.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ.

НИЖНИК В.М., РЫЖА Т.В.

Хмельницький національний університет

Рассмотрены научные подходы к определению и обеспечению экономического развития высших учебных заведений. Выделены характерные признаки, которые являются определяющими для экономического развития высших учебных заведений.

Внесено предложение относительно определения понятия «экономическое развитие высшего учебного заведения».

Ключевые слова: *высшее учебное заведение, интересы общества, развитие, экономическое развитие.*

PROVIDING OF ECONOMIC DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: THE THEORETICAL FOUNDATIONS.

V. NYZHNYK, T. RYZHA

Khmelnytsky National University

Scientific approaches to definition and providing of economic development in higher education institutions are considered. The characteristic features that are crucial for economic development in higher education institutions are highlighted.

The definition of the concept "economic development of higher education institution" is suggested.

Keywords: *higher education institution, the interests of society, development, economic development.*